

угод з приарктичними державами, а також на основі інших міжнародно-правових документів. Про це свідчить зростання наукової присутності держав на Свальбарді (Шпицбергені).

Нині вже існують реальні передумови для реалізації арктичної діяльності України, мотивованої конкретними проблемами України, успішне вирішення яких вимагає арктичної діяльності України.

Критичний екологічний стан геосфер Арктики є результатом діяльності всіх приарктичних і субарктичних держав. Але неприарктичні країни мають повне юридичне право захисту свого екологічного, а в результаті і економічного та соціального суверенітету на основі положень міжнародного права. В арктичних правових науках і екологічній політиці потрібно підняти планку національної екологічної відповідальності перед планетарною спільнотою. Для цього необхідна гнучка і динамічна стратегія міжнародного контролю та інструментів для реалізації заходів і засобів міжнародного екологічного права в національних і транскордонних екологічних процесах. Таким чином нова модель арктичного співробітництва – це Глобальне арктичне співробітництво в якому неприарктичні держави повинні мати свою значну роль.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Ващенко В.М., Данканич О.В.. Міжнародно-правовий аспект глобалізаційного значення полярних регіонів. Міжнародна науково-практична конференція «Четверті Прибузькі юридичні читання», 28-29 листопада 2008 року.
2. Ващенко В.М., Данканич О.В.. Міжнародні-правові особливості розвитку міжнародної діяльності в Арктиці та на Архіпелазі Шпіцберген. Вісник Ужгородського Університету, №10, 2008.
3. Ващенко В.Н., Данканич А.В.. Опыт международного экологического права и освоение арктических месторождений углеводородов. IV Международная научно-практическая конференция «Нефть и газ Арктического шельфа» (12 ноября – 14 ноября 2008), г. Мурманск.

УДК 329.7:574

Андрос О. Є. (Україна, Київ)

ЕКОЛОГІЗМ ЯК СКЛАДОВА ПОЛІТИЧНОГО ПРОЦЕСУ: ОГЛЯД ТЕНДЕНЦІЙ

Природоохоронна риторика та практика активно входить нині до політичного процесу в Україні. Варто охарактеризувати поняття «екологізм» та екологістську ідеологію у контексті українських реалій.

Слово «екологізм» нині досить активно вживається як у академічних колах, так і в публіцистичних статтях на тему політичного процесу. Коли йдеться про екологізм як світоглядно-ідеологічну систему, аж ніяк не говориться про «екологію» як фундаментальну наукову дисципліну. Мається на увазі «мудрість» в розумінні давньогрецької філософії, певна світоглядна модель, яка часто має наукоподібний характер і ґрунтується частково на досягненнях екології як підрозділу біологічного знання. Постулати цієї «мудрості» час від часу переходять у політичні програми партій екологістського спрямування, але у них мова йде теж скоріше про певні настанови, а не про наукове підґрунтя. Тому екологізм не є в повній мірі цілісним науковим знанням.

Екологізм як світоглядна система прагне виразити альтернативну антропоцентричній установці точку зору про те, що технократичне суспільство вичерпало свій потенціал та потребує негайного реформування. Чіткого політичного проекту екологістські рухи в цілісному вигляді так і не виробили. Натомість варто говорити про гібриди, або поєднання екологістських ідей з тими чи іншими формами класичних ідеологій: так у 70-80 рр. з'явився «анархо-екологізм» (представлений передусім ідеями М.Букчина), «екофашизм» (представлений, наприклад, Каарло Пентті Лінкола) і поміркованіші форми такого поєднання – екологістська соціал-демократія. При цьому екологістами неодноразово висувалися лозунги «пошуку третього шляху» у політичному процесі. Однак екологізм неминуче стикається з необхідністю прийняття тієї чи іншої моделі вирішення не лише суто природоохоронних, а й загальносоціальних проблем. І тут тактика і стратегія цього вирішення неминуче диктується вже напрацьованими «традиційними» ідеологіями (які, утім, пережили протягом 80-90 рр. кризу легітимності й стратегічних завдань та свого роду «злиття ідеологій»).

У рамках ідеологічного розподілу, який відбувся протягом 70-80-х рр., прийнято розрізняти екологізм на соціальну та глибинну екологію. У найбільш загальних рисах цей поділ трактується наступним чином.

Соціальна екологія описує шляхи до найбільш ефективної взаємодії людського суспільства та природи і критично ставиться до повної відмови від антропоцентризму на користь «рівноправності» усіх живих істот. Вирішальним моментом людського співжиття в рамках соціальної екології вважається нерівність, розшарування всередині самого людського суспільства, поділ на класи та інші соціальні утворення. Саме така нерівність є однією з причини споживацького ставлення до навколишнього середовища: правлячим класам вигідно знищувати довкілля задля досягнення економічного зростання. Соціальні екологи рішуче відкидають звинувачення у всіх бідах, пов'язаних зі станом довкілля, «людства як такого». Завжди варто звертати увагу на соціальні причини цих бід.

Є також, на відміну від політичної ідеології, наукова дисципліна з аналогічною назвою. За визначенням українського дослідника М.М.Кисельова, соціальна екологія – «міжгалузевий науковий напрям, який досліджує соціальні, екологічні, економічні, технологічні та ніші аспекти гармонізації суспільства та природи. ... У Радянському союзі, після проведення Першої всесоюзної конференції «Проблеми соціальної екології» (Львів,

жовтень 1986), закріпилася назва «соціальна екологія». Цей напрям отримав активний розвиток у працях Е. Гірусова, В. Комарова, О. Маркова, Г. Бачинського, А. Горелова, О. Салтовського та ін.» [4].

Глибинна екологія має у своїй назві протиставлення т. зв. поверхневій екології, тобто сукупності ідей, які лише частково вирішують питання гармонії людини та природи. У загальних рисах глибинна екологія закликає до цілковитого перегляду попереднього шляху західної цивілізації, шляху технічного прогресу та економічного зростання за рахунок виснаження природних ресурсів. Конкретної політичної та соціально-економічної програми прибічники соціальної екології так і не виробили. Ними було написано ряд важливих у філософсько-світоглядному плані праць («Думаючи як гора» А. Наїса та ін. [1], «Сповідь ековоїна» Д. Формена [6], «Коли не лишається нічого святого» Дж. Мандера [5], «Кінець техноутопії» В. Р. Каттона [3] та ін.), які всебічно критикують технократичне суспільство. За допомогою них можна відчувати наочно увесь біль, завданий діяльністю людства біосфері, а наведені авторами факти беззаперечно доводять згубність відмови від «природних коренів» і гонитви за економічним зростанням. Однак конструктивного проекту устрою, який би перестав бути «технократичним» та «антропоцентричним», так вироблено і не було. Єдиним вартим уваги наслідком такого підходу до вирішення проблеми стали мережеві соціальні рухи: рух екопоселень, рух екосаботажників (на зразок «Земля перш за все!» у США та «Хранителів райдуги» на теренах СНД) та – частково – рух Дружин охорони природи (у СРСР та СНД), які спиралися при виробленні своєї позиції на деякі праці ідеологів глибинної екології.

На стику соціальної екології та лівого руху також виникли цікаві проекти перебудови суспільного устрою. Сучасним французьким філософом політики Славом Жижекком зазначається, що політичний соціалістичний рух наприкінці ХХ століття опинився у ситуації, коли потрібно було протиставити ідеології глобалізму та неоімперіалізму якісь нові постулати, відмінні від класичних, прийнятих у марксизмі-ленінізмі радянського типу. Такими постулатами стали наголос на активному відповідальному громадянстві, заклик до побудови так званої окремої царини діяльності для кожного громадянина, «царини політичного» [2]. Таким чином, в умовах тотального контролю з боку державної машини й капіталу, який, як не парадоксально, виникає у т. зв. «ліберальному» суспільстві, ліві рухи знаходять можливість підтримати ініціативу знизу, самоорганізацію самих громадян, котрі усвідомлюють свої права та готові їх захищати.

Екологістські рухи органічно вписуються у цю нову картину світу, і саме вони поруч із феміністськими та антивоєнними рухами стали виразником нової, політичної самоорганізації громадян західних держав. Ці течії, що не бажають інституціоналізуватися, виступають, по-перше: як критики механізму регуляції і контролю існуючих політичних партій екологістського спрямування; по-друге, як джерело нових кадрів для партій, що беруть участь у політичному процесі; по-третє, як механізм формування громадянського суспільства «на місцях», без чого неможлива не лише ефективна природоохорона, а й ефективне здійснення громадського самоуправління взагалі.

Вивчення і правого, і лівого дискурсів, що панують в середовищі «непарламентських» організацій, показує, що обидві ці течії не бажають апелювати до риторики, на їхню думку, ліберального суспільства, у якому стверджується необхідність «балансу гілок влади», «громадянського суспільства» та «стійкого розвитку». І крайні праві, і крайні ліві течії заперечують саму можливість подібного розвитку людства в рамках моделі розвитку, прийнятої на Заході. Цю думку поділяє і значна частина екологістів, що залежно від стратегії природоохоронної діяльності апелюють як до правих, так і до лівих ідей. Між тим деякі течії (такі, як «Земля перш за все!») свідомо проголошують себе поза структурним поділом на «лівих і правих».

Досить цікавим феноменом кінця ХХ – початку ХХІ ст. стало ідеологічне поєднання ідей охорони природи та захисту соціальних прав, тобто сфери, традиційно «контрольованої» природоохоронцями, та сфери, зайнятої класичними «лівими». Подібне явище частково виявило себе і на теренах України, зокрема в Києві, під час боротьби проти варварської забудови «зелених зон» протягом 2000-х років.

Боротьба за збереження острівців дикої природи та «громадського простору» стала своєрідним соціальним експериментом, що розпочався з усвідомлення громадянами своїх прав, зокрема права на ненасильницький спротив корупційним та руйнівним для природи діям великого бізнесу. Українці нині перебувають у складній ситуації: формально можна боротися із знищенням навколишнього середовища лише в судовому порядку та шляхом доведення факту скоєння злочину. Між тим рух проти варварської забудови показав, що вельми ефективним засобом здійснення прямого народовладдя та перешкодження беззаконню є **пряма дія**, тобто діяльність, спрямована на фізичний спротив, наприклад, забудовникам, що знищують історичний або природний ландшафт. Довести юридичну нелегальність подібної забудови можливо, особливо в умовах столиці, де практично всі земельні ділянки виділяється з тими чи іншими порушеннями і всупереч чинному Генеральному плану розвитку м. Києва. Однак часу на процедуру доведення винності забудовника піде надто багато, щоб перешкодити забудові. І тому у Києві чи не вперше було випробувано метод соціальних протестів, що вже міцно вкоренився у країнах Європи та у США – самоорганізація, мирний ненасильницький спротив, екотаж, радикальні форми опору забудові. Рухом «Збережи старий Київ» за період 2007-2008 рр., наприклад, було випробувано навіть елементи мережевої тактики суспільного об'єднання, цілком нову в умовах України. В умовах розчарування у політичній активності у період після подій 2004 р. та аморфності громадянського суспільства випробування варварською забудовою стало чинником консолідації для зазвичай роз'єднаних та атомізованих громадян, а також чинником спонукання до участі у громадсько-політичному процесі. Через захист свого двору, парку чи зеленої зони найактивніші мешканці великих міст прийшли до почуття громадянськості та до участі у справжньому, а не формальному, політичному процесі. Своєрідний

«експеримент» протидії «ущільнюваній забудові» триває й досі, і дістане свій розвиток у наближчі роки, з посиленням техногенного тиску на довкілля в Україні. Відповідно, дістане свій розвиток й громадський рух проти знищення довкілля.

При цьому досі в Україна так і не постала потужна політична партія, що сформулювала б екологічні інтереси та природоохоронні ініціативи населення у вигляді законопроектів та дієвих механізмів їх утілення. Перспектив для появи такої партії не спостерігається й на найближчі декілька років. Імовірно є поява активних та незаангажованих політичних лідерів, які зуміли б використати наявні ресурси для створення реально діючої «зеленої» партії або партій, що акцентували б увагу на біоцентричних цінностях. В умовах, коли партії фінансуються далеким від охорони природи великим капіталом, такий процес є надто ускладненим та повільним. Єдиним ефективним механізмом урахування інтересів природоохоронної громадськості є повсякчасний громадський тиск на владу: це ініціативи зі створення та охорони природно-заповідного фонду, обмеження шкідливих викидів та ін. Саме завдяки активності громадян поняття «громадянське суспільство» має шанс стати на теренах України не академічним терміном, а реально існуючим феноменом.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Думая как гора: на пути к Совету всех существ / Джон Сид, Джоанна Мэйси, Пэт Флеминг, Арне Наэсс. – М.: Советско-американская гуманитарная инициатива GOIMRA, 1994.
2. Жижек С. Дражливий суб'єкт: відсутній центр політичної онтології. / Пер. з англ. Димерець Р.Й. - К.: ППС-2002, 2008. - 510 с. - ("Сучасна гуманітарна бібліотека"). - 276 с.
3. Каттон Уильям Р., мл. Конец техноутопии. Исследование экологических причин коллапса западной цивилизации. / Уильям Р. Каттон, мл. – К.: Экоправо-Киев, 2006. – 255 с.
4. Кисельов М. М. Понятійний апарат та закони сучасної екології: Навч. Посіб. / М.М. Кисельов. – К.: Вид. ПАРАПАН, 2008. – 184 с.
5. Мандер Дж. Когда не остается ничего святого. / Джерри Мандер. – К.: Экоправо-Киев, 2007. – 336 с.
6. Формэн Д. Исповедь эковойна. / Дэйв Формэн. - К.: Киевский эколого-культурный центр, 2002. – 156 с.

УДК 101.8 : 316.3

Карамушка В.І. (Україна, Київ)

ПРОГНОСТИЧНА ФУНКЦІЯ ОСВІТИ В КОНТЕКСТІ ЗБАЛАНСОВАНОГО РОЗВИТКУ

Готуючи суб'єктів для будь-якої галузі людської діяльності, освіта є потужним опосередкованим фактором трансформації навколишнього середовища і суспільства. Проте, задовольняючи свої особистісні та суспільні потреби, людина в своїй діяльності не лише отримує позитивні результати, а й породжує безліч незначних і суттєвих проблем, критична маса яких переростає з часом у виклики, що постають перед суспільством. Ключовими з таких викликів є неконтрольоване зростання народонаселення, вихолощення невідновних та деградація відновних ресурсів, надмірне виробництво й депонування в довкіллі відходів життєдіяльності, що накладаються на невирішені соціально-економічні проблеми. В цьому плані, зважаючи на обмеженість планетарної екосистеми, зміна парадигми розвитку суспільства стає невідворотною. Така парадигма – парадигма збалансованого (стійкого) розвитку – з'явилася в другій половині минулого століття [1, 2] й дістала міжнародне визнання після всесвітнього Саміту з питань навколишнього середовища і розвитку (Ріо, 1992 р.) [3]. Нагадаємо, що під збалансованим розвитком розуміють такий розвиток людського суспільства, при якому задоволення зростаючих соціальних та інших потреб людини відбувається за рахунок економічної діяльності в межах екологічної ємності біосфери [1 -3]. Зрозумілість концепції не означає зрозумілість практичних кроків щодо її впровадження, саме тому освіта набуває особливого значення в контексті подальшого розвитку суспільства [3]. Але безвідносно до міжнародних процесів національна система освіти змушена реагувати на зміни, що породжені суспільною діяльністю людини, яка підготовлена до життєдіяльності цією ж освітньою системою. Аналізу особливостей цих процесів на національних теренах та підходів до їх регулювання й присвячена дана робота.

Результати теоретичного аналізу. Для забезпечення базових потреб життєдіяльності, а також потреб розвитку людини та суспільних угруповань потрібні різноманітні ресурси відповідної кількості і якості. На загал всі вони належать до матеріальних (сировина, речовини, матеріали), енергетичних (енергія та енергоносії) та інформаційних (інформація, знання, досвід, духовні й моральні цінності, етичні норми та ін.). Всі ці ресурси вилучаються в процесі людської діяльності з навколишнього середовища, переробляються й використовуються в рамках еко-соціальної системи (рис. 1). Основними компонентами цієї системи є людина (суспільні угруповання) та навколишній світ, який складається з природного, антропогенного та соціального середовищ.

Якщо поводження з природними ресурсами переважно забезпечує така галузь людської діяльності як економіка, то опрацювання інформаційних ресурсів переважно здійснюється в рамках освіти. Освіта нерозривно взаємопов'язана з наукою - галуззю людської діяльності, спрямованої на виробництво нових знань. В наукову діяльність постійно залучаються підготовлені освітою кадри, а продукт їхньої діяльності (нові знання та інформація) спрямовується в освітній процес, що динамічно забезпечує більш високий рівень загальної освіченості та підготовки спеціалістів.